

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE (FAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBOKWANE/HLAKOLA 2014

MEPUTSO: 80

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Thutapolelo le Tšhomišopolelo (40)

2. Badišiša ditaelo ka šedi.
3. Araba dipotšišo ka MOKA.
4. KAROLO ye NNGWE le ye NNGWE e ngwalwe letlakaleng le LEFSA.
5. Thalela mošomo wa gago ka morago ga karolo ye NNGWE le ye NNGWE.
6. Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.
7. Tshela mothaladi ka morago ga karabo ye NNGWE le ye NNGWE.
8. Ngwala ka bothakga ka mongwalo wo o bonalago.
9. Ela hloko mopeleto le tlhamego ya mafoko.
10. Nako ye e ukangwago:

KAROLO YA A: Metsotso ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye 25

KAROLO YA C: Metsotso ye 45

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

1.1 Badišiša temana ye e latelago gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

DITOKELO LE MAIKARABELO

- 1 Afrika-Borwa e na le molaotheo wo mokaone go feta melaotheo ya dinaga tše ntši mo lefaseng. Badudi ba na le ditokelo tša go fapafapana, go akaretšwa tokelo ya go ipelaetša, go gwaba ka seboka le go ba leloko la mokgatlo goba sehlopha sa kgetho ya gago. Ge o šomiša tokelo ye e itšego o swanetše go tseba gore o na le maikarabelo a go se gatake tokelo ya modudi yo mongwe. Ge motho a na le tokelo ya go letša seyalemoya sa gagwe seo a se rekilego ka tšhelete ya gagwe, ba bangwe ba na le tokelo ya go se theeletše seyalemoya sa gagwe ka kgapeletšo. Ka go realo go ra go re o swanetše go iteletša seyalemoya, ntle le go se bulelela godimo.
- 2 Matšatšing a lehono Mafrika-Borwa a tsenela megwanto ya go fapafapana le boipelaetšo letšatši ka letšatši. Sa go nyamiša le dibete ka teng ke ge bagwanti ba thoma go senya dithoto tša setšhaba le tša batho ba go hloka molato. Ba bangwe ba šomiša dikgwabo le megwanto ye go tšweletša mešongwana ya bona ya bonokwane. O tla hwetša motho wa gona a momile molomo wa ka fase a pšhatla mafastere a bokgobapuku bjo bo swerego thuto le bokamoso bja gagwe. Yo mongwe o kgrapha kudumela o fiša sekolo. Etse bophelo e tla ba bjo bo bjang motseng wo go se nago sekolo le se se tee? Motse wo o se nago lesedi la thuto o fofetše. Bangwe ba thuba mafastere a dikoloi tša batho tšeo di ikemetšego mekgotheng, ebile beng ba tšona ba sa tsebe selo ka ngongorego yeo ya bona.
- 3 Ditseleng go fišwa dithaere tša dikoloi, gwa thibelwa dikoloi le bafeti ka tsela gore ba se šomiše ditsela tša setšhaba. Tsela yeo e fišitšwego mola e pharilwe ka sekontiri e hlola mekoti ya gare ga tsela. Mekoti ye e hlola dikotsi tša mebila tše ntši kudu, tšeo di hlolelago batho bošwana le bohlaiki ka malapeng. O tlo hwetša ngongorego ya setšhaba e sa amane felo le ditsela, eupša go fišwa tsela. Morago ga go fišwa ga ditsela, makgobapuku le tše dingwe, badudi ba lemoga gore bjale ga go sa na bokgobapuku, tsela ke mekotikoti, ba thoma go emaema gape go gwantwa go nyakwa tsela ye botse yeo ge ba befetšwe ba tlogo e senya gape.
- 4 Ke maikarabelo a setšhaba, go akaretša le bona bangongoregi go lemoga gore thoto ye o e senyago ga se ya gago fela, eupša ke ya setšhaba ka moka. Ge go le bjalo gona setšhaba se tla tšea maikarabelo a go kgala yo mongwe le yo mongwe yo a senyago nakong ya megwanto ya boipelaetšo. Ba tla bona gore ge ba gwaba ba hlompha ditokelo tša batho ba bangwe bao e sego karolo ya kgwabo ya bona. Tshenyo ya mohuta wo e hlola poelamorago ditirelong tša setšhaba, le gona e nyefiša moko wa bao ba bego ba le tseleng ya go tliša tše dingwe tša ditirelo setšhabeng seo. Go na le borakgwebo ba maikemišetšo bao ba ratago go hlabolla mafelo a mangwe setšhabeng, fela ge ba bona setšhaba se senya dithoto ka tsela ye ba thoma go boifa gore ba tlo lahlela mašeleng a bona ka nokeng.

5 Go na le magato a mmalwa ao a swanetšego go latelwa pele ga ge batho ba ka iphošetša ka gare ga ditiro tša boipelaetšo le megwanto ye ya seboka. Mohlala: Go ka ba le poledišano ka mangwalo le motho yo go ngongoregwago ka yena goba yo a rwelego maikarabelo a go hlopholla ditaba tšeo di bipetšego setšhaba seo. Morago go ka kgopelwa dikopano go tlo rerišana ka nngalaba yeo ya taba gobane ge e šetše e tsoša lerole go ra go re ke namane ya taba. Ditherišano ke motheo wo mogolo wa tharollo ya mathata. Ge ditherišano di šitwa le gona bangongoregi ba na le tokelo ya go laletša mmaditsela go tlo leka go kopanya mahlakore a mabedi ao. Ešita bangongoregi ba na le tokelo ya go tsena Kgorong ya Tsheko ya Godimo go kgopela molao go tsena ka bogare. Kgoro ya Tsheko ya Molaotheo ke mafelelong mo ditaba di rarollwago thwii, gwa hlokega le yo a ngangabalago gobane o tla ya ntlwanaswiswi!

[Boitlhamelo]

- 1.1.1 Ntšha ditokelo tše PEDI tšeo go bolelwago ka tšona temaneng ya 1. (2)
- 1.1.2 Efa phapano magareng ga motse wo o nago le sekolo le wo o se nago le sekolo. (2)
- 1.1.3 Taba ya gore dikotsi di hlola bošwana le bohlaki malapeng ke ntlha goba ke kgopolo? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.1.4 Go ya ka temana ya 4 efa ditlamorago tša tshenyoye ya mohuta wo setšhabeng. (2)
- 1.1.5 Maikarabelo a setšhaba ke afe mabapi le megwanto ya boipelaetšo? (2)
- 1.1.6 Ke eng seo se laetšago gore borakgwebo ba tšhaba go senyagalelwa? (2)
- 1.1.7 Go tšwa temaneng ya 5 efa mafelo a MABEDI ao bangongoregi ba ka yago go ona go rarolla mathata a bona. (2)
- 1.1.8 Go ya ka wena, ke eng seo se gapeletšago bagwabi go gwaba ka seboka? (2)
- 1.1.9 Maikutlo a gago ke afe mabapi le batho bao ba senyago dithoto tša setšhaba? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.1.10 Ge o be o le meyara wa masepala o be o tlo dira eng go hlohleletša batho go se senye dithoto tša setšhaba? (2)

- 1.2 Lebelela seswantšho o bale le poledišano ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

[E amantšwe go tšwa go: www.funnycartoons.net]

- 1.2.1 Efa dintlha tše PEDI tšeo dinamelwa tša bohle di thušago ka tšona. (2)
- 1.2.2 Na senamelwa sa ka godimo (seswantšhong) se swere leeto la go ya kae? (1)
- 1.2.3 Efa mohuta wa senamelwa se. Kgetha karabo ya maleba. (1)
- A Pese
- B Taxi
- C Setimela
- 1.2.4 Mošomo wa motho wa pudula ya 1 ke ofe? (2)
- 1.2.5 Ke lefelong lefe leo ditragalo tša seswantšhong sa ka godimo di diregago go lona? (2)
- 1.2.6 Maikutlo a gago ke afe mabapi le batho bao ba sa ratego go sepela ka dinamelwa tša bohle? (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Go na le selo mabapi le tšhomišo ya theknolotši. O kgopetšwe go tšweletša dipelo tše mpe (tša go se loke) tša tšhomišo ya theknolotši.

Bala temana ya ka fase gore o kgone go ngwala dintlha tše ŠUPA ka mathata ao a tlišwago ke tšhomišo ya Theknolotši.

DITAELO

1. Ngwala dintlha tše ŠUPA ka mantšu ao a sa fetego 70.
2. Ngwala mafoko ao a feletšego.
3. Nomora mafoko a gago go tloga go 1 go fihla go 7.
4. Ngwala ntlha E TEE lefokong le lengwe le le lengwe.
5. Šomiša mantšu A GAGO.
6. Laetša palomoka ya mantšu ka mašakaneng mafelelong a kakaretšo.

MATHATA A THEKNOLOTŠI

Theknolotši e nolofadiše maphelo a batho matšatšing a lehono. Le ge e thušitše kudu neeletšanong ya melaetša, ka lehlakoreng le lengwe e hlohleleditše bohodu bjo bo sa lekanywego le selo. Tšatši ka tšatši re lemošwa ka go se fetole melaetša yeo re sa tsebe go re e rometšwe ke bomang mo difounung, go se fane ka nomoro ya sephiri ya panka go megala yeo e ikhutilego, bj. bj.

Batho ba felelwa ke mešomo gabonolo ka ge bontši e phethagatšwa ka theknolotši. Mošomo wo o bego o dirwa ke batho ba lesome lehono o phethagatšwa ke motho o tee. Mebele ya batho ke ye megolo ka ge ba se na nako ya go itšhidulla, go kgorametšwe *difouno* le *dikhomphutha*, melaetša e romelwa ka theknolotši. Se se hlolela batho malwetšana a go se re selo.

Dithapo tšeo di hlomelwago ka ditsebeng di hlola malwetši a ditsebe, ya napa ya ba ge bokoa bo kokota. Batho ga ba sa na nako ya go dira mešomo ye bohlokwa go swana le go ithuta le go bala dipuku, ba duletše go boledišana ka *difeisipuku* le *dimiksiti*. Tshedimošo ye ntši e bewa didirišweng tša theknolotši moo go timela ga sedirišwa go ka hlolago tihakahlakano bophelong bja motho.

Baradia ba segela teng ge ba gopola gore mahlale a a ka ba thuša bjang go phethagatša mešomo ya bona ya bonokwane. Menagano, kudu ya bafsa, e šetše e tšhilafetše ka go bogela diswantšho tša maponapona inthaneteng. O tla makala ka moka ba nyaka difouno tša go kgona go fihlelela inthanete. Mmallo!

[Boitlhamelo]

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO

POTŠIŠO YA 3

Lebeledišiša papatšo ye e latelago gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

***Polokego ye
maatla go menang
le dinwamadi***

Kitima

Ge o nyaka bose bja ditoro reka HERCULES.

Šala botse malaria!

[E amantšwe go tšwa go: *Move*, December 2011]

- 3.1 Ke eng seo se bapatšwago? Kgetha karabo ya maleba. (1)
- A Monang
B Hercules
C Polokego
- 3.2 Tsopola polelo ya go jabetša ye e dirišitšwego mo papatšong ye. (2)
- 3.3 Go na le tshedimošo ye e tlogetšwego papatšong. Efa ntlha e TEE. (1)

3.4 Efa phapano ya tirišo ya difonte yeo e tšwelelago mo papatšong ye. (2)

3.5 Efa mohola wa sebapatšwa se. (2)

3.6 Papatšo ye e lebantšwe go sehlopha sefe sa batho? Fahlela. (2)
[10]

POTŠIŠO YA 4

Lebeledišiša khathuni ye ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

[E amantšwe go tšwa go: Inthanete]

4.1 Polelommele ya seboledi puduleng ya 4 e laetša eng? Kgetha karabo ya maleba.

- A Go se kgotsofale
- B Go thaba
- C Go ineela

(1)

- 4.2 Ditiragalo tša khathuni ye di direga kae? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 4.3 Tšweletša lebaka leo le dirago gore monna wa pudula ya 2 a itshware hlogo. (1)
- 4.4 Mošomo wa motho wa pudula ya 1 ke ofe? (1)
- 4.5 Polelo ya pudula ya 4 e fapana bjang le ya dipudula tše dingwe? (2)
- 4.6 Khathuni ye ka kakaretšo e tšweletša molaetša ofe bophelong? (1)
- 4.7 Sefahlego sa monna wa pudula ya 3 se laetša maikutlo a mohuta mang? Fahlela karabo ya gago. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

- 5.1 Bala temana ye e latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Dikolo ka moka di hlohleletšwa go kgatha tema diphadišanong tša dipapadi tša go fapafapana go ya ka Tona ya Dipapadi Morena Fikile Mbalula. Go kgatha tema dipapading tše ke go direla barutwana ba rena bokamoso bjo bokaone. Ge barutwana ba gahlana le barutwana ba dikolo tše dingwe, ba ithuta se sengwe seo se ka ba holago bophelong. Go fera seseka gona ke go ditela tsebo yeo e ka re holago re le dikolo ka bophara. Baswana ba boletše ba re: 'Go diega ga botšhwene ke go gadima morago' **ebile** 'nkabe ke ngwana wa morago'.

Seopedi se sengwe sa go tuma ka košana ya sona ya '*Childhood*' se re bana a ba fiwe sebaka sa go bapala e sa le bana. Se se tla dira gore ba se tle ba itshola mola e le batho ba bagolo. Ge a tšwela pele Jackson o re: '*I am longing for my childhood*'. Seo ke tšhupo ya gore nywagana ye bana ba e fetšago ba le sekolong ba swanetše go ikgotsofatša ka dipapadi, ba ipshine wa go weša pelo. O tsebe gore mo dipapading go na le boMbalula ba ka moso, go na le boGordon, boPitso, bj.bj. ga ešita le bao ba ka akaretšwago go sehlopa sa setšhaba.

[Boitlhamelo]

- 5.1.1 Ngwala botee bja lenšu le: dikolo. (1)
- 5.1.2 Tsopola ledirela lefokong la bobedi temaneng ya pele. Fahlela karabo ya gago. (2)
- 5.1.3 Lebeledišiša lefoko leo le thaletšwego:
- (a) Le ngwale ka tumelo. (2)
- (b) Tsopola lehlaodi go tšwa go lona. (1)
- 5.1.4 Efa mošomo wa lentšu leo le kotofaditšwego go tšwa temaneng ya pele. (2)

- 5.1.5 Bapetsša meselana ya mantšu ao a latelago go ya le ka moo a šomišitšwego ka gona temaneng: (1)
- (a) košana (1)
- (b) nywagana (1)
- 5.1.6 Bopa leekiši ka lediri le 'gadima' o be o le šomiše lefokong. (2)
- 5.1.7 Ke ka lebaka la eng lenšu le 'boletše' le sa tšee moselana wa -ile? (2)
- 5.2 Lebeledišiša seswantšho se sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

[E amantšwe go tšwa go: CEDAW in South Africa]

- 5.2.1 Ngwala ledirolli la seemo sa seaparo letsogong la monna seswantšhong. (1)
- 5.2.2 Efa lelatodi la seemo sa sefahlogo sa monna seswantšhong. (1)
- 5.2.3 Lokiša diphošo tša mopeleto le maswao lefokong la mathomo puduleng. (2)
- 5.2.4 Ngwala lefoko le ka tumelo: (1)
- '... ga go sa lengwa' (1)
- 5.2.5 Lefoko le le latelago le ka modirišo ofe? (1)
- Thuša hle Mmopi! (1)

[20]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 80